

**Az itt következő három előadás
a Magyar Protestáns Irodalmi Társa-
ságnak Budapesten 1932. március hó
9., 10. és 11. napjain tartott fölolvasó
ülésein hangzott el.**

EVANGÉLIUM ÉS HUMÁNUM

I.

EVANGÉLIUM ÉS HUMÁNUM

A protestáns theológiai gondolkodásban körülbelül egy évtized óta mélyreható változás indult meg. A reformátori vagy dialektikai theológiának nevezett irány most abból a szempontból érdekelt minket, hogy határozottan és élesen kimutatta azt a szakadást, amely a protestantizmus történetében az utolsó két évszázadot az eredeti örökségtől egészen eltérőnek és idegennek mutatja. Ez a beállítás csak kritikai megállapítása és öntudatos tisztázása annak a már régebben ébredező és terjedni kezdő meggyőződésnek, hogy a protestantizmus lényegének értékelésében közkeletű és általánossá vált tévedések uralkodnak, amelyek rendkívül súlyos következményekkel jártak a kulturális és közéletben betöltött szerepére nézve.

A magyar református egyházban a lelki ébredés első jeleivel egyidőben kezdődött meg a mind határozottabb tiltakozás az ellen, hogy az evangéliumi kereszténységet a politikai, világnézeti és etikai liberálizmussal, a humanistikussal, a racionalista szellemével és a modern filozófia kriticismusával azonosítsák.

Mihelyt a protestantizmus az evangélium igazi szellemének érvényesítésére kezdett törekedni, azonnal látnia kellett, hogy a nagy reformáció tulajdonképeni öröksége: az életnek Isten Igéje, mint egyetlen szuverénitás alá rendelése, megalkuvások és hamisítások prédája lett annak a törekvésnek következtében, hogy az evangéliumot a világ nyelvére fordítva tegyük a modern emberiség életének tényezőjévé.

Ha nem elméleti, hanem gyakorlati szempontból tekintjük meg ennek a törekvésnek eredményeit a saját egyházunk életében, ki kell mondanunk, hogy a protestantizmusnak a korszellemmel való azonosítása valóban a lényegét: az evangéliumot hullatta ki a keresztyénségből. A XVIII. és XIX-ik századok új evangéliumot hirdettek, mely külső vonásaiban sok olyant hordozott, ami a reformáció által felszabadított igazi evangélium látszatát mutatta, de egész lelkületében idegen tőle. Gyökerei a reformációt történetileg megelőző reneszansz és humanizmus talajában bocsátkoztak, majd a történeti protestantizmussal egyidejűleg és párhuzamosan kibontakozó szellemi áramlatokban ölt testet, de magától az evangéliumi keresztyénségtől egész szellemében teljesen különbözik és azzal mély elvi ellentétben áll. Ez az új evangélium a humánus kultusza, mely a modern nyugati kultúra szülőanyja és éltető ereje. Ez az evangélium az emberi műveltség megváltó erejébe vetett hit. Ha az ebben megnyilvánuló lelkületet szembe állítjuk Krisztus evangéliumával, azonnal látnunk kell a kettő közötti kibékíthetetlen ellentétet. Krisztus azért jött, hogy megváltsa az embert, aki magát meg nem vált-

hatja. Az elveszett bűnöshöz jött, akinek egyetlen reménysége a kegyelmes Istennel való találkozás lehet. Benne Isten lett emberré, aki egészen más, szentségében félelmesen idegen, kihez az embertől út nem vezet s aki a maga szuverén akaratából verhet hidat az emberhez, a maga választotta úton: Krisztuson keresztül. Az evangélium megtagadása annak, ami pusztán emberi; lemondás arról, hogy az ember megtarthassa önmagát; meghódolás a magát kijelentő igazság előtt; engedelmesség az emberfeletti akaratnak; megtérés az emberi természet útvesztőjéből és újjászületés más teremtménnyé, mint ami az ember Ádámban volt. Mindebből csak az következhetik, hogy a Krisztus által megmentett ember egész élete hitből fakadó háládatosság, melyben az új élet gyümölcsei: a szeretet jótéteményei hirdetik a szabadító Úr dicsőségét. Kétségtelen, hogy a reformátorok ezt az evangéliumot hirdették. A hitvallások ezt foglalták össze a fogalmi rendszer modelljébe s a theológiában ennek kellett volna a keresztyén élet szellemi fegyverzetévé kovácsolódnia. Ezzel az evangéliummal szemben az ész hatalmát és istenségét hirdető humánus, — melynek alapmeggyőződése az, hogy az emberi természetben magában rejlik a megtartó erő s hogy az ember maga alkotja meg világát, amely felett uralkodik, — úgy áll, mint egy teljesen idegen és ellentétes világrend, melynek az előbbivel nemcsak szövetsége, de érintkezése is lehetetlen. A protestantizmus életében tehát ott állott elő a szakadás, ahol a reformátori theológiával radikálisan szakítva, ezt a két világrendet kísérelték meg kibékíteni és egyesíteni. Így jött létre a kultur-keresztyén-

ség s így lett az evangélium azzá, aminek ma látszik: üres beszéddé, amely az önmagát halálra marcangoló emberiség feje fölött úgy hangzik el a magasban, mint valami távoli, érthetetlen zene, aminek felfogására nincs felvevőkészülék. Két olyan fontos tény van, amit nem szabad elhallgatnunk s a mi a mai helyzet képét magyarázza. Az egyik az, hogy a protestantizmus sokáig igyekezett hiven megőrizni és érvényesíteni a reformátorok által megtisztított és isteni jogaiban visszaállított evangéliumot s nem rajta múlt, hogy ez nem válhatott az új kor igazi vezető lelkévé. Az evangéliumi keresztyénség kénytelen volt ortodoxiává merevülni, hogy az evangélium mennyei palántáját a tan falaival körülzárva, megvédelmezhesse abban az élet-halálharcban, melyet ellenségei indítottak és vívtak ellene a földi impériumok fegyvereivel. Kénytelen volt visszahúzódnai a betűbe, hogy a lelket a jövő számára megtarthassa. Ennek következménye lett az, hogy szabadjára kellett hagynia azokat a tendenciákat, melyek az emberi természet szabadságösztönéből fakadva, a humánusmot politikai és kulturális tereken diadalra vitték az evangélium erői nélkül, sőt azzal az igénnyel, hogy ami az evangéliumban értékes, azt nem az egyház, hanem az emberiség szabadságharcai és a felvilágosult emberi szellem művei valósították meg. Az evangélium nárdusolaja ott rejtőzködött az ősi hitvallások és az őket magyarázó ortodox theológia egyházának cserépedényében. Ma is csak alig kezdte el bontogatni annak pecsétjét az életre ébredő keresztyénség s ki tudja, mikor köszönt be az a jövő, mikor a krisztusi élet valóban betölt-

heti illatával azt a világot, melyben a humánus virágai most már a pusztulás haláliszagját lehellik ki magukból.

A másik annak a ténynek beismerése, hogy a humánus méreteiben és tartalmában egyaránt hatalmas munkát végzett az ember uralmának kivívása és megszilárdítása érdekében. Ha a saját szemüvegén át nézzük, el kell ismernünk, hogy nem is álmodott lehetőségeket tett valósággá a földön. Az emberben rejlő képességek és tendenciák számára tágas kaput és széles utat nyitott meg, amelyen az emberi léleknek végtelenül gazdag és színes kibontakozása vonult föl, mintegy diadalmenetben az Észisten dicsőségére. Csak az a baj, hogy az elfelejtett evangélium szerint a tágas kapu és a széles út a veszedelemre visz. Ma már egész rémültségében látjuk a veszedelmet, ahova a humanistikus kultúra diadalútja vezetett.

Ezek a tények magyarázzák meg a kultur-kereszténység keletkezését is. Természetes, hogy a protestantizmus kebelében nem maradhatott hatás nélkül a humanistikus kultúra hatalmas hullámverése, mely az ősi hit szikláját hol dühös tajtékozással, hol gúnyos megvetéssel csapkodta. A világ szekere rohant a széles, pompás úton és az egyháznak látnia kellett, hogy az emberek felülnek reá és őt ott hagyják. Tanításának egyhangú zümögését elnyelte ennek a diadalkocsinak robogása. Szükségképen állott elő magában a protestantizmusban a meg hasonlításnak az a szelleme, mely a racionalizmus és pietizmus, a liberálizmus és pozitívizmus, a historizmus é a profétizmus ellentett irányában nyilvánult meg. Természetes, hogy a protestantizmus előtt állan-

dóan ott meredezett és kísértett a végzetes dilemma: elzárkózni vagy alkalmazkodni? Bármennyire fontos is az, hogy az egyház tisztán és hamisítatlanul őrizze meg az evangélium igazságát a maga hitrendszerében, még sem volt lehetséges, hogy lemondjon az emberről, akihez az evangélium üzenete szól. Semmiképen sem lehetett közönyös reá nézve, hogy az ő nevelésére és gondozására bizott emberrel nélküle és ellene mi fog történni? A protestantizmus vezető szellemeit mindinkább az a meggyőződés hatotta át, hogy a humanistikus kultúrától való elzárkózás árulás az evangélium ellen, mert megakadályozza azt, amiért az evangélium van: hogy kiáradjon a világba és megszentelje az embert életének minden vonatkozásában és munkájának egész területén. Az igazhitű keresztyéneknek nem lehet az a feladatuk, hogy néma és megvető sorfalat álljanak a veszedelemben élő úton. Két lehetőség maradt. Az egyik: kiemelni a veszedelemből, letépni a világ szekeréről azokat a lelkeket, akiknek szívéhez az egyetemes romlottságban is elhatol a megtérésre hívó szózat. És azokat, akik ezt meghallották, külön szakítani az elveszettektől és beleöltöztetni egy megkülönböztető szentség életrendjébe. Sok hősiességgel és önfeláldozással, viszont sok keménységgel és kizárólagossággal hozták létre a névleg keresztyén világ misszionáriusai a megtértek szigeteit a bűn óceánjában. De ennek a mentőmunkának két szükségszerű fogyatkozása maradt. Az egyik az, hogy már módszerénél fogva sem érhetett el általános és a kor lelkét megváltoztató sikert. A másik az, hogy akiket kiszakított a humánus szellemközösségből, azokba kul-

turellenséget plántált, ami ismét oda vezetett, hogy az evangélium igényét az egész emberre erőszakosan megcsonkította.

A másik lehetőség az alkalmazkodás. Az evangélium alkalmazása a humánumhoz, melynek célja a kultúra keresztyénné tétele, átítatása az evangélium lelkével. Ez a törekvés szülte a modern protestáns theológiát, a keresztyén hit filozófiai átöltöztetését, a protestantizmus világnézetét, az evangéliumi parancsok és humanistikus célkitűzések között rokonságok keresését és megtalálását, mind azzal a gondolattal, hogy az evangéliumot, vagy amint e törekvés harcosai mondani szeretnék: a vallást, a művelt ember előtt elfogadhatóvá, azután természetessé és végre nélkülözhetetlenné tegyék. Keresztyén kultúrával akarta ez a sok irányú, de egy lelkületű törekvés az evangéliumot a kor lelkévé tenni, de. sajnos, nem keresztyén kultúrát, hanem csak kultur-keresztyénséget hozott létre. Ennek a kultur-keresztyénségnek lényege a szabadelvűség. Kész volt feláldozni a formákat, abban a bizalomban, hogy így biztosítja az evangélium tartalmának irányító hatalmát a tudomány, a művészet és az erkölcsiség területén. A dialektikai theológia művelői azt tartják, hogy ennek a szellemnek képviselői szívük szerint titkos szövetségben állottak a humánummal, az evangélium rovására. Szóval azt lehetne mondani, hogy a humánus szívügyük volt, míg az evangélium „csak” a becsületügyük. Én nem merném ezt az ítéletet kimondani, de ehelyett az a meggyőződésem, hogy a kultúr-keresztyénség a megalkuvás szelleme, amely annyira szereti az evangéliumot,

hogy kész engedni is belőle, csak hogy a másik fél számára hozzáférhetővé tegye. Természetesen, ez nem változtat azon a tényen, hogy ezzel az evangéliumon hamisítás történik és sajnos, nem változtat azon sem, hogy a humánus marad az, ami volt. A kultur-kereszttyénség végeredményében megengedhetetlen és hiábavaló áldozatokat hozott a humánusnak. A tudománynak feláldozta a Bibliát, amikor megengedte, hogy annak tanításai, formái miatt minden ponton feladhatók, ahol a tudomány világképével ellenkeznek, tehát megengedte, hogy a Bibliába a képes értelem magyarázó elvét vigyék be. A művészetnek feláldozta a hit irracionális igazságait, mikor elfogadta, hogy azok a képek, melyekben Isten beszél, szimbolumok. Az erkölcsiségnek koncessziót tett az Isten parancsainak emberfelettségéből, amikor azt tanította, hogy az Isten törvénye az autonóm emberi ész törvénye. A nevelésben a kijelentés tényeit vallás erkölcsi eszmékké degradálta és az engedelmesség isteni pedagógiájából az idealizmus emberi pedagógiáját csinálta, mikor a megváltó Krisztust emberi példaképpé tette, akinek vallás erkölcsi személyisége és annak hatása a fontos. A politikának Isten uralmát kínálta engedmény gyanánt, mikor az evangéliummal igazolta az emberi uralom meglevő tényleges formáit. Elvesztette az evangéliumot, hogy kedveskedjék az ő balkézről való férjének: a Világnak. Nem megmentette az embert, hanem vele ment a széles úton a veszedelembé.

Bármilyen jószándékú is volt tehát a kulturkereszttyénség gondolata, a humanistikus kulturát lényegében

meg nem változtathatta, s míg egyfelől ez a kultúra az evangéliumi keresztyénségnek hitelét csak lejárathatta, másfelől maga is, attól érintetlenül haladt tovább a maga végzetes útján. A modern tudományt két törekvés vezérelte. Az egyik, hogy a természetet az ember hatalma alá kényszerítse, a másik, hogy az emberi társadalmat a természet törvényeinek rendszerébe iktassa bele. Emberivé tenni a természetet és természetivé tenni az embert: ez a modern kultúra értelme. Csodálatos eredményű szabadságharc a természet ellen, mely másik oldaláról az ember legnagyobb rabszolgaságához vezetett. Minél inkább állíttatott a tudomány az igazság öncélúsága helyett a technika szolgálatába, hogy ez által a természet erőit az emberi életet szolgáló értelemmel ruházza föl, annál inkább lett maga az ember élete céltalanná és értelmetlenné.

Ez rögtön érthetővé válik, ha belepillantunk abba a lelkületbe, amely ennek az egész folyamatnak a mozgatója. Ezt a lelkületet az a törekvés jellemzi, hogy megváltoztassa, azaz egész terjedelmében emberileg felhasználhatóvá tegye a természetet, de csak azért, hogy maga az ember megmaradhasson annak, ami: a maga bálványának, akit az egész világ szolgál és imád. Ez a törekvés olyan óriási tömegekben halmozta föl az embert szolgáló javakat, hogy végül azok messzire túlnőttek magán az emberen s egyszerre csak odajutott a világ, hogy a fölhalmozódott termelés, a technikai kultúra szédítő arányú gyümölcsözése öntevékeny hatalommá lett, melynek összehalmozódása, eloszlása, dagálya és apálya zsarnoki meghatározója lett emberek, népek, világrészek éle-

tének, forrása pusztító háborúknak, beláthatatlan gazdasági, politikai és társadalmi válságoknak. Értsük meg világosan azt a tragikus ellentmondást, melyben a humanistikus kultúra lelkülete önmagával hasonult meg. Az ember ura a természetnek, mert ura önmagának, teljesen elég a maga élete számára. Ez az egyik vezérgondolat, mely a modern természettudomány és filozófia evangéliuma. Az ember életét a nyers anyagból gazdasági javakká, áruvá átalakított és földolgozott természet határozza meg s úgy történelmét, mint eszményeit egyformán az anyag uralma dönti el. Ez a másik vezérgondolat, melyet a történelmi materializmuson fölépülő szociológiai elméletek hirdetnek. E két gondolat közötti ellenmondás, bár ugyanazon forrásból származott, többé föl nem oldható, ki nem békíthető és az emberiség tragikumát hordozza magában. Igaz, az ember elég volt önmagának arra, hogy tudományával a természetet egyre bonyolultabbá váló szükségleteinek áruraktárává alakítsa, de már arra nem, hogy ezen az óriási árutömegben uralkodni tudjon s annak rettenetes fenyegető nyomásával szemben a maga parancsoló akarátát érvényesítse. Maga emelte föl a Mammon bálványát, amely most alkotóját elnyelő szörnyeteggé elevenedett. Hogy lehet megmagyarázni ezt a helyzetet? Csakis úgy, hogy az ember, aki megmaradt annak, ami volt, ezzel méltatlanná tette magát a természet fölötti uralomra és azt, ami a tudomány áldása lehetett volna, a maga átkává fordította. A telhetetlenségnek az a szelleme, amellyel a természethez közeledett, ez a soha meg nem változott és a puszta emberi termé-

szetből soha meg sem is változható lelkiület a magyarázója a humánus csödjének. Közismert megfigyelés hogy az ember, akit napról-napra szinte elborítanak azok a technikai csodák, melyek ezelőtt elképzelhetetlenek voltak s amelyek végül megsemmisítik ránézve a tér és idő korlátait, mint például a rádió, rendkívül rövid idő alatt megszokottá, sőt unalmassá lesznek előtte anélkül, hogy tulajdonképpen megérteni és értékelni tudná őket. A csodálkozás képességének ez a kihalása, amely annyira összefügg az életöröm és háládatosság érzéseivel, a legjobban mutatja a ma emberének sívárrá és üressé válását. Így történik meg az a kétségbeejtő folyamat, melyben az emberi elme győzelmei ahelyett, hogy az embert megnemesítenék, életét folyton gépiesebbé és lélektelenebbé teszik s csak új és új zsarnokságoknak és szenvedéseknek forrásaivá változnak. Az emberi természet bensőségének és lelkiiségének elhalása szomorúan érthetővé teszi azt is, hogy a művészet is kénytelen lesz az emberi természettől idegen, annak igazi értékeitől egyre távolódó útakra térni, egy műembert teremteni és ábrázolni, mely az igazinak elfacsarása és fonákja. Legmegdöbbentőbb azonban az az eltolódás, amit ethikai téren tapasztalhatunk. A lényeges és valóságos erkölcsi értékelés folytonosan periférikusabb, külsőségesebb és kétértelműbb lesz. Megrázó igazság van Ghandi szavaiban, aki az európai embert azzal vádolta, hogy már nem tud különbséget tenni a lényeges és a lényegtelen között. Ennek nyilvánvaló oka az, hogy az élő lelkiismeret központi világossága halványodott el, amelynek sugarai adhatnak egyedül természetes er-

kölcsi megvilágítást az élet különböző mozzanatainak. Azt kell tapasztalnunk, hogy az önzés, a hazugság, a bosszúállás csaknem természetes és jogszerű magatartás~~á~~ lett az általános életfelfogásban s ahol egyes cselekedetek ellen szigorú társadalmi ítélkezés lép föl, ott ez a magatartás a legtöbbször hasonló cselekedetek el~~ta~~kar~~á~~sására szolgál.

Igy érkezünk el a humanistikus kultúra haldoklásához. A trónt, melyre az ember önmagát akarta ültetni, az ördögi állat készül elfoglalni. Az ember ime nem elég önmagának. Az embernek le kell mondania arról, hogy önmagát megtartsa. Az ember nem teheti magát Istenné és nem teremthet Istent. Mikor a világra eljövendő volt az igazi ember, az angyal így szólt Máriához: „A Szent Lélek száll tereád; azért, ami születik is, szentnek hivatik: Isten Fiának.”

Az Isten üzenete ítélet a humánium fölött is, de a humániummal megalkuvó kultur-keresztyénség felett is. Az evangélium az emberhez szól, de az emberfelettinek szózatával. A világban akar élni, de nem a világból; a világnak, de nem a világ szerint. A keresztyénségnek, mely az evangéliumért van, sem elzárkóznia, sem megalkudnia nem lehet. Hozzájárulhat és hozzá is járul az ember életéhez, mert Isten akarata ez, de az egyetlen lehetőség, melyet ad, a föltétlen parancs, amellyel szemben csak engedelmesség lehetséges. Krisztus így szól az emberhez: „Végig tőlem tűzben megpróbált aranyat, hogy gazdaggá légy; és fehér ruhát, hogy öltözeted legyen és ne láttassék ki a te mezítelenségednek rútsága; és szemgyógyító irral kend meg a te szemeidet, hogy

láss.“ (Jel. 3:18.) Ez az, amivel az evangélium úgy járul hozzá a kulturához, hogy azt áthatja és lelkületében megszenteli. Az evangélium ezt az egész roppant nagyságú, ragyogó és mérhetetlenül gazdag kultúrát szegénységnek, mezítelenségnek és vakságnak ítéli: „Azt mondd: gazdag vagyok és meggazdagodtam és semmire nincs szükségem; és nem tudod, hogy te vagy a nyomorult és a nyavalyás és szegény és vak és mezítelen.“ (Jel. 3:17.) Ilyennek látja az Isten szeme a pusztá ember, a maga egész világával és ennek az embernek ajánlja föl ingyen kegyelemből az evangélium ajándékait.

Mindenekelőtt új öntudatot. Az evangélium azért szengyógyító ír, mert megláttatja a tudomány igazi lelkét, amit ebben foglalhatunk össze: az igazság szeretet. Nem lehet az a célja az emberi észnek, hogy a világot változtassa meg a maga megváltoztatása nélkül, a maga önző szolgálatára. Ő nem maradhat az, a ki, neki kell oda változnia, hogy lelkével utólrhesse a természet áldásait, melyeket csak az Isten akaratának szeretetből való teljesítésére megérett elmével vehet birtokába. Ez az érettség kizárná azt, hogy a természet titkait zsákmánynak tekintse olyan találmányok készítésére, melyek az emberpusztítás lehetőségeit elképzelhetetlen arányúvá növeljék. Az evangélium fehér ruhája, mely minden elzárkózás fekete gögijének és minden elmerülés vörös mámorának ellentéte: új életrendnek és ezzel új művészetnek lelkületét adja, amelynek törvénye az, hogy a szépség jószág. És az evangélium hirdeti és világítja meg az új életparancsot, hogy az

embert csak az mentheti meg és emelheti maga fölé, ami más, mint ő, de amit hívő engedelmességgel mégis magáévá tehet: Krisztus élete. Ez az, amiben az ember különbözik a természettől. Enélkül a természet nagyobb mint az ember, s aki olyan, mint ő, az elvész benne. Az ember élete a természeti környezettel való boldog ellentétben teljesedik ki. Ha a világ alatt a természeti ember lelkiületét értjük, ami az evangélium szerint a szemek kívánsága, a test kívánsága és az élet kérdése, azaz a puszta emberi természet, akkor ennek boldog ellentéte, szabadító és megtartó megkülönböztetése a tűzben megpróbált arany: a jellem, amely Krisztus életébe gyökerezett és abból épül föl. Ez az új erkölcsiség evangéliuma, melynek lényege az, hogy a jóság háládatosság, amely hitből fakad és amely az életet és a világot ajándéknak ismeri föl, amit annak szolgálatában kell használnia, akitől kapta.

Az evangélium nem megsemmisítője a kultúrának, de kétségtelen, hogy annak a kultúrának, amely a humánus szolgája, majd zsarnoka lett, nyílt ellensége és kárhoztatója. Az emberi akarat csődje felett az Isteni akarat engedelmes szerszámának tekint és csak ebben a vonatkozásban becsül minden emberi alkotást. Még sem szabad azt mondanunk, hogy ez az emberi élet és kultúra megsemmisítését jelenti, valami korlátolt, szűklélkű, szomorú szentséget, mely az embert gyáva és tehetetlen rabszolgává teszi. Elég különös, hogy nemcsak a világ fiai, hanem a keresztyének is elfelejtkeztek arról az életparancsról, mellyel az Úr Isten az embert útnak indította, mikor a világba helyezte: „A kert min-

don fájáról bátran egyél.“ (I. Mózes 2:16.) Ez nem engedmény, hanem parancs volt, egyenes kötelezés arra, hogy merj enni, hogy ne engedd ki az életet a kezeidből, hogy egyetlen lehetőséget se hagyj kihasználatlanul, amit a világ kínál, azzal az egyetlen korlátozással, hogy mindent szabad, sőt kötelesség fölhasználni, de csak legmélyebb értelme szerint, vagyis arra, amire Isten alkotta. Mi a keresztyénség bűne a kulturával szemben? Az, hogy nem mert élni ezzel a világgal, nem volt bátorsága hozzá, hogy a kert minden fájáról egyék, nem értette meg, hogy tele kellene ültetnie az emberi pusztaságot gyümölcstermő fák új és új kulturájával, hanem hol elzárkózva, hol gyáván megalkudva engedte, hogy azok nyuljanak a gyümölcsökhöz és azok ültessenek fákat, akik mertek élni, de nem az Isten akarata szerint. Mindaz a lehetőség, amit az ember ebből a világból életre hívott, ugyanakkor egy lehetőség az Isten akaratának győzelmére és egy lehetőség az ember lealjasodására. Kétféleképpen lehet élni a hatalommal és a szolgasággal, a gazdagsággal és a szegénységgel, a szerencsével és a megpróbáltatással, az erővel és a gyöngeséggel.

Mert lehet élni is, visszaélni is velük. A keresztyénség nem élt bátran mindazzal, ami lehetségessé teszi bármely helyzetben Krisztus életének megvalósítását és ezzel utat engedett annak a szellemnek, amely mindezzel visszaélt, hogy magát tegye istenné és így evett halált az életfájáról. A kulturát evangélium^{ra} lehet és kell tenni. De csak egy módon: ha a lelke lesz evangéliumi azoknak, akik a tudománnyal, a művészettel, a jellemmel sáfarkodnak az Isten kertjében.

A saját életünkben meg kell indulnia egy elszánt lemondásnak a technikai kulturáról, amelynek mágiája tehetetlenné bűvölte és rabszolgává tette az embert. A mágikus kulturának meg kell halnia, hogy az ember újra urává legyen a munkának, azáltal, hogy azt maga végzi el, hogy a maga személyes ügyévé teszi és hogy a lélek szolgálatába állítja. A technikai kultúra fölhalmozó természete olyan jellemrontást eredményezett, mely ellen csak egy elszánt egyszerűségi és takarékosági szabadságharccal lehet fölvenni a küzdelmet, ami az evangéliumi keresztyénségnek és mindenekfelett a kálvinizmusnak lelkéből folyó életprogramm. Az élet örömét, tartalmasságát, nemességét katasztrófával fenyegeti a technikai kulturának az a rabszolgává alacsonyító természete, hogy mindent készen ad az embernek és ezzel feleslegessé teszi a munka és az alkotás lelki izomzatának működését és természetesen el is sorvasztja azt. Ezzel az embert kiszolgáltatott rabjává alacsonyítja azoknak, akik adhatják, de el is vonhatják tőle mindazt, amire szüksége van. Az önerőből való személyes élet, a küzdelemben kibontakozó erő, az alkotó munkában megacélosodó jellem, a lélek szükségleteihez és a lelki célokhoz alkalmazkodó életberendezés azok a gyógyító uncók, melyek által a gép uralma alól fölszabaduló ember ismét ott lélekzelhet Isten kertjében, a csillagos ég alatt, keblében az erkölcsi törvénnyel, melyek nem üres frázisok többé, hanem Isten kijelentése által valóságos hatalmak, tanítván őt önmagában való semmiségére, Krisztus által való uralomra önmaga és a világ felett.

II.

AZ EVANGÉLIUM SZOCIALIS ÜZENETE

Lehet, hogy nincs igazunk, amikor magunkat annak a szerencsétlen nemzedéknek hisszük, amelyik a történelem legnagyobb válságát éli át. Lehet, hogy azoknak van igaza, akik azt tartják, hogy a történelem nem is egyéb, mint válságok sorozata, amiből következik, hogy kor embere a maga idejét tartja a legválságosabbnak. Lehet, de nem változtat a dolgon. Nektünk így is, úgy is a magunk baja marad a legnagyobb. Ha ezt a bajt túlzottan látnók, a tévedést szívesen megbocsáthatnók magunknak. A magam részéről alig tartom lehetőnek, hogy erre sor kerüljön. Inkább azt hiszem, hogy a világunkat megrendítő tények sorozata még csak kibontakozóban van. Amit pedig ebből a kibontakozásból máig láthatunk, az méreteiben is, minőségében is elég félelmes ahhoz, hogy elvegye a kedvünket minden könnyelmű vigasztalódástól.

A válság az egész emberiségre kiterjed. Áradása szédítő tempóban, a szemünk láttára dagad fel a humánus legmagasabb csúcsáig, mint egy új vízözön. Faji, gazdasági, műveltségi viharcentrumok gyűrűznek bele egyetlen apokaliptikus örvény tölcserébe, melyben maga

az ember örvöng és csapkod, halálraváltan. Rettentő ellenmondásnak látszik, hogy a technikai kultúra hatalmas sikerei, melyek a tér, idő és ember korlátait diadalmasan döntögetik, ezt az egyetlen vihartölcsért mélyítik el, a végletekig fokozva forgási sebességét. Mert a technikai kultúra eredményeitől azt lehetett volna várni, hogy a gép nem sokáig tűri meg és szétrobbantja az emberiséget eltagoló politikai, gazdasági és társadalmi gátaikat s ezzel az embervilág kibékülését és egységét teremti meg. De a valóság az, hogy a Gépisten magát az embert nem tűri el.

Ezért különbözik a mi válságunk a történelem minden krízisétől nemcsak méreteiben, hanem minőségében is. Az eddigi válságok megérzői és prófétái a kultúra halálzagára riadtak föl, de sohase vonták kétségbe, hogy maga az ember túlélheti a kultúra halálát. Új barbárság, sötét századok közeledésétől remegtek, de az ember új kultúra-teremtő képességét nem tagadták meg. Féltették a kulturát, de nem féltették az embert. Ez a félelem minden eddigi válságra nézve elég volt. De most nem erről van szó. Nem a kultúra, hanem a kulturát teremtő ember haldoklik. Az az értékrendszer készül föl bomlani, amit a humánus fogalma zár magába. Az „emberi” válik porrá és köddé.

Új és más jelenség ez, mint minden, amit eddig látnunk. A történelemben nagy hullámvázások és ellentétek vannak s a láncolatból kiszakított végpontok közt áthidalhatatlannak látszik a távolság. De ennek dacára az eddigi történelmet mégis töretlen egységgé teszi a humánus minden korban való lényegi azonossága. Kü-

lönbözhetett az indokolása, bővíthetett a tartalmi köre, színesedhetett az értelmezése a lélekhullám vonala szerint, de egy volt és maradt az értékvalósága. Ezért az eddigi krízisek valóban csak fordulók voltak, nemcsak azért nem halálosak, mert az emberiség tényleg túlélte őket, hanem mert az élet forrása nem volt megmérgezve. A kórokozók természetesen nem mai keletűek. Talán születése óta keringtek az ember vérében. De végzetessé válható virulenciájuk most rajzott fel. A természettudományos és szociológiai materializmus elméleti jelentkezéseiből ez a virulencia még hiányzott. Az elszigetelt és lappangó halállehetőségek csak napjainkban lobbantak kollektív és gyakorlati valóságú szépszísbe. Afelett, hogy ő ember, — az ember csak most kezdett végzetes módon kételkedni.

Próbáljuk felállítani ennek a halálos betegségnek a dagnózisát. Eddig az ember a kultúrában kifejezte önmagát. Kultúrája önmaga volt. A saját igénylése és érvényesítése. Ez jelentette és biztosította a kultúra benső, életteljes, értékvalósító, szóval lelki realitását. A baj ott kezdődött, hogy az ember helyettesíteni akarta magát a kultúrával. Az alkotó munka helyett a kiszolgálás, az élvezet és haszonhalmozás terére lépett. A kultúránk az alkotótól való ez az elválasztása az ember önmagáról való lemondását jelenti. Így jött létre a technikai kultúra, az embert helyettesítő mechanizmus, a Gép uralma, amelyből minden bensőség, élet, érték és lélek hiányzik. Ez a materializmus a Gépet öncélú Bálvánná teszi, melynek uralma alatt az alkotó ember egyszerűen feleslegessé válik, az egyéniség pedig elti-

porva, megsemmisül. Nekem az a meggyőződése, hogy az emberiség halálos betegsége a munka értelmével való visszaélésben fészkel, az alkotó lélek és a kiszolgáló gép bűnös felcserélésében, amely előbb a gépkultuszra, azután elkerülhetetlenül az ember halálára vezet.

Ha megállapítom azt, hogy ez a halálos mérgezés, mint helyileg és időileg körülhatárolható realitás, az orosz bolsevista-kommunizmusból árad szét a világba, ezzel nem azt akarom mondani, hogy kizárólag oda vezethető vissza. Nagy könnyelműségnek tartanám ezt a felfogást. A bolsevista-kommunizmus a bajnak első nagyarányú, szervezett tünete, de csak tünete. Az emberi lélek maga van mindenütt megfertőzve s az egész világon ugyanazt a leromlottságot és előkészítettséget mutatja a humánus, a lelkiesség elhalására. Tévedés tehát azt hinni, amit egy javaslat tartalmazott, hogy ha a bolsevizmust egy nemzetközi hadsereg beavatkozása megsemmisíthetné, akkor az emberiséget egy csapással meg lehetne menteni a pusztulástól. Eltekintve attól, hogy az ilyen javaslatok dacára az európai államok egymásra sietnek kereskedelmi szerződéseket kötni Szovjet-Oroszországgal, a politika nem tartozván e fejtegetés körébe, csak annyit akarok megjegyezni, hogy ezt a veszedelmet sem országhatárok, sem fegyverek, sem vámsorompók fel nem tartóztathatják, mert maga a veszelem már mindenütt ott van. Az úgynevezett keresztény emberiséget a politikai, gazdasági, társadalmi életformák élesen szembehelyezik ugyan a bolsevizmussal, de a lelkiület humánusmellenessége és gépisége azonos. A ragálynak tehát csak egy lelki ellenállás emelhetne

gátat, ha a lelkekben meg volna egy ellentétes pozitív tartalom ellenálló ereje s ha azt meg lehetne szervezni az egész világon való együttműködésre. Ma ellenkezőleg, sokkal inkább a titkos rokonság vonásai ütköznek ki. Ebből magyarázható, hogy a kommunizmustól igen sokan új korszak megnyitását várják. Bizonyos optimizmussal remélik, hogy „majd letisztul“ s levetkezvén véres iszonyatosságát és szélsőséges hóbortjait, „csendes átsugárzással“ áldásos megújulást fog árasztani a korhadó társadalomba. Ezek az ördögöt az ördöggel akarják kiűzni. Itt nem új korszak derengéséről, hanem a régi világ éjbeborulásáról van szó. A bolsevista kommunizmus szükségképeni következménye az utolsó évszázadok humanizmusának. A kimerült fa meddő halálvirága. Ha van új élet, akkor az csak ennek ellenére s nem belőle, hanem ellene fakadhat a lélek önmagába való visszahajlásából.

Mindazáltal nem tagadható, hogy a bolsevista kommunizmusban van valami meglepő és újszerű. Ez helyezi szembe nemcsak a polgári társadalommal, hanem a szociálizmussal is. Van egy polgári és keresztyén illúzió, melyet a szociálizmus sem tépett szét. Ez az, hogy lehet harcolni a polgári társadalom és a keresztyén egyház formái ellen, de morális tartalmának lényege ellen nem. Az emberiséget formák, visszaélések, érdekek szétválaszthatják, de a lényeges dolgokban: a „jó“-ban és a „szeretetben“ való hit közössége örökre egyesíti. Végre tehát a formák elleni támadások, akárhonnán jönnek is, a lényegre csak jótékonyak lehetnek, mert annak megújulását eredményezik.

Én igazán nem tartozom azok közé, akik tagadják a „polgári keresztyénség“ hibáit. De ha valaki azt hiszi, hogy a keresztyénséget a kommunizmus fogja megreformálni és ujjaszülni, el sem tudom képzelni, mit gondolhat afelől, hogy vajjon a keresztyének miért vannak a világon? És aztán: tényleg reménykedhetik valaki abban, hogy a Bárány vérével beleolthatja a Tigrisbe? Hiheti azt, hogy a Bárányt csak a Tigris vérével lehet ismét hatalommá tenni? Mi közössége van Krisztusnak Béliállal? Végre meg kell látnunk, hogy engesztelhetetlen ellenséggel állunk szemben, akinek a „jó“, a szerelet, a lélek: nincs. Nem formák, szervezetek és tanok, hanem a Lélek ellen indult meg a harc, mely nem ismer kegyelmet.

Ma már épen elég bizonyítékunk van arra, hogy túlzás nélkül kimondhassuk: a bolsevista kommunizmus nem más, mint a kollektive szervezett, nyíltan vallott és kiméletlenül érvényesített állatiság, monstruózus materializmus, mely mindazt, ami az emberi életnek csak fizikai feltétele és kerete lehet, öncéllá tette s mindazt, ami tartalom és érték, teljes tudatossággal kiirtotta. Lényegében és módjaiban a legszörnyűbb gyilkosság. Hirdeti ugyan, hogy pusztításai csak egy új építést készítenek elő, de ma már nem lehet kétség afelől, hogy ez az új építmény új zsarnokság és bálványimádás és pedig minden eddiginél sokkal rettentőbb: a Gépisten kultusza, melynek birodalmában csak gépemberek és embergépek létezhetnek. Ez az emberiség dallamának szörnyű fináléja, mely a teljesen céltalanná vált életet,

az életundor nihilizmusát kattogja és bömböli a világ-
űrbe.

Hogy lehet megérteni egyáltalában ennek a törek-
vésnek lehetségességét. Miféle izgalma, mámora van
ennek a vállalkozásnak, hogy embereket, tömegeket ra-
gadhat magával? Ne tévesszen meg az a körülmény,
hogy a szovjet parancsnoksága ideiglenes, öt, majd
megint öt évre szóló célkitűzésekkel pozitív élettartalmat
szuggerál ebbe a haláltáncba. Ez nem fedheti el a végső
igazságot, hogy a lélektől megfosztott emberi életnek
nincsen semmi értelme. Épen ezt akarja az öntudatból
kiszorítani, ennek föliszonyodására nem akar időt
hagyni az embergép-rendszer. S hogy ezt elérhesse, mé-
reteiben teszi izgalmassá a céltalanná tett életet. Ördö-
gien újszerű és izgalmas benne az, hogy az emberiség
ilyent még sohase próbált: sohase kísérelte meg ilyen
óriási arányokban szervezett, kollektive végrehajtott
lélekgyilkosságot követni el önmagán. Az életfa utolsó
halálvirága nyílt ki, sötétvörös kelyhéből rettentő bó-
dulat száll, mint egy új kultusz mérges tömjéne. Ebben
a kultuszban az emberiség ünnepélyes, gigantikus for-
mák közt nyilvánítja állattá magát.

Ez az Antikrisztus legnagyobb támadása a
Krisztus ellen. Nyílt, végső támadás, a lélek kiirtására
maga, az ember által. Mert mindaz, ami ebben a büvö-
letben izgalmas és ösztökélő, szükségszerűen el fog páro-
logni és akkor, talán már nemsokára, Ádámot semmi
sem tarthatja vissza attól, hogy megutált önmagát a
megsemmisítő mélységbe vesse. Évát és a jövőt elvették
tőle, az égi szóra visszhangzó fehér falat lebontot-

ták benne, nincs miért küzdjön és bizva-bizzon többé.

Egy mély pillantással átfogva ennek a páratlan emberválságnak egész kibontakozási folyamatát, azt kell találnunk, hogy annak előidézője a polgári társadalom etikai bomlása volt. Az emberiség betegsége lelki és pedig etikai természetű. Az a tény, hogy a veszedelem világszerte gazdasági zavarokban jelentkezik, csak következménye a lelki bomlásnak és nem megfordítva. Maga a bolsevista-kommunizmus is ezt igazolja, mert dacára a marxista dogmának, nem bízott abban, hogy a gazdasági élet új rendszere magától megváltoztatja az emberi gondolkozást s nagyon jól tudta, hogy az magában véve semmit sem ér. Ezért egyetlen útja annak a kiirtása maradt, ami az ő gazdasági rendjét ellenzi, szóval a terror. Csak úgy igazolhatja magát, ha az ellenkező igazságot bizonyító valóságot: a lelket és egyéniséget megsemmisíti. Nincs ellenmondás, ha nincs, aki ellentmondjon. Ez a logika azonban a legfényesebb bizonyítása a lélek önhatalmának. Hogy pedig ez a lelki válság mindenekfelett az etikai gyökeret támadta meg, azt ismét csak a bolsevista kommunizmus igazolja, mikor terrorjának súlyát az erkölcsi törvény emberfelettsége, egyetemes és kötelező érvénye s megcsúfolhatatlan szankciói ellen fordítja, tudván, hogy ezeket kell összetörnie ahhoz, hogy az embert állattá és géppé tegesse. Azt állítom, hogy a kommunista támadás nem politikai, vagy gazdasági szempontból veszedelmes, hanem csakis erkölcsi szempontból.

Magától értetődik, hogy ez a veszedelem nem volna komoly, ha a keresztyén polgári társadalom világrendje

nemcsak formailag, hanem valóságban is az erkölcsi törvény uralma alatt állana. De minden bajunknak forrása éppen az, hogy a Sátán hatalmas szövetségest hívhatott segítségül az emberi lélek sötét mélységeiből, az egész világon. Mihelyt lehetségessé vált a Földnek egy területén nemcsak büntetlenül, de törvényesített formák között impériumot szervezni az erkölcsstelenségnek, a Föld kerekségén mindenütt, az erkölcsi törvényt elismerő és védő impériumok keretében is azonnal fölneszelt és villogó szemmel megnyalta a száját az emberi lélekben szunnyadó Fenevad. Az erkölcsi válságnak tehát nem az a legfélelmesebb jelensége, hogy létezik egy hatalmas földi ország, ahol nincs erkölcsi felelősség, hanem az, hogy az egész világ titkos szövetségben van ezzel az álarcát levetett Bestiával. Hogy biztosan merészelhet számítani a várkaput megnyitó árulóra mindenütt.

Egy kérdés áll most elénk: hol volt és hol van a keresztyénség ebben a tragédiában? E kérdésre a felelet abban a tényben van, hogy a keresztyénség elválaszthatatlannak látszó módon összeszövődött és azonosult a polgári világrenddel s ezért ugyanott volt és van, ahol ez a polgári világrend. Annak válsága és veszedelme teljes mértékben az övé is. De mindenekfelett az övé a felelősség és az ítélet. A polgári társadalom rendjével való azonosulás, bűne a keresztyénségnek. Ez a bűn az evangélium diskreditálása. A keresztyénség létjoga, élete az evangéliumban van, annak letéteményese és magát csak az evangéliummal azonosíthatja. Az evangélium pedig egyetlen társadalmi renddel sem azonosítható. Arra van hivatva, hogy megszentelje a társadalmat, de

szolgája, ügyvédje, cinkostársa sohasem lehet. A keresztyénség pedig nagy mértékben ezzé lett, amikor alkalmazkodott a világhoz s hallgatásával is, szavával is igazolta a „keresztyén“ társadalom evangéliumellenes életét. Az a bűne, hogy megengedte, hogy az erkölcsi törvények a társadalmi élet puszta formaságaivá legyenek, odaadta magát a felszínnek, mely alatt a hazugság és bestialitás érvényesülhetett. A világ szeretetéért garantálta, hogy ez a világ „keresztyén.“ Nem tudott inkább halálraadatni, mint akire nem volt méltó e világ? Nem vállalta a tüzes kemencét és inkább meghajolt az „arany állókép“ előtt.

De most az a kérdés, hogy tehet-e valamit és mit tegyen a keresztyénség a halálraadott emberi társadalomért? Helyrehozhatja-e a maga bűnét és meggyógyíthatja-e a beteget? Ha van bátorsága ahhoz, hogy az evangéliummal azonosítsa magát, ez neki is, az emberiségnek is újjászületése lesz.

Az új keresztyénség beköszöntője így hangzik: „Lemondtunk a szégyen takargatásáról, mint akik nem járunk ravaszságban és nem is hamisítjuk meg az Isten igéjét, de a nyilvánvaló igazsággal kelletjük magunkat minden ember lelkiismeretének az Isten előtt.“ (II. Kor. 4., 2.).

Bevallani és ezzel megölni a szégyent, vádolni magát és vállalni a felelősséget az ember nyomorúságáért: ez az egyetlen, becsületbeli kötelessége a keresztyénségnek. Nem szabad többé takargatnia, hogy gyáva volt a Mammon kedvezésével és a Kard fenyegetésével szemben. Nem az emberiség lelkiismeretének kellette magát,

ami nagyon kényelmetlen és kellemetlen lett volna, hanem az önzésnek, amelyet az Igével is kész volt igazolni. Ebben volt a ravaszság és hamisítás. A keresztyén igehirdetés volt az oka annak, hogy az emberek véleménye szerint a Bibliával mindent igazolni lehet. Mert az Ige nyilvánvaló egyetlen értelme csak akkor tárul fel, ha egyenesen a lelkiismeret elé állítjuk, minden kedvezés és megalkuvás nélkül. Minden más eljárásban ravaszság és hamisítás van s csak azáltal lehet az Isten Igéjével egyformán igazolni a zsarnokságot és a forradalmat. Ha a keresztyénség az Igét állhatatosan és következetesen mindig a lelkiismeret elé állította volna, ha minden esetben a lelkiismerethez apellált volna, nem hagyván azt elaludni, vagy elnémíttatni, lehetetlen lett volna, hogy az emberiség előbb kételkedjék, azután meg is nyugodjon abban, hogy nincs is lelkiismeret. Mindenki kételkedhetik a lelkiismeret létezésében és hatalmában, egyedül a keresztyénség nem, neki hinnie kell benne s e hittel győznie kell. Rendkívüli és döntő jelentőségűnek kell azért tartanunk az emberiség szociális válságának megoldásában azt, hogy a keresztyénség minden ravaszsággal és hamisítással radikálisan szakítva, az Igét minden ember lelkiismerete elé állítsa és nyilvánvalóvá tegye az evangélium igazságát, melyet szégyenének takargatásával maga tett leplezetté és bizonytalanná.

Egy pillanatig se higgyük azt, hogy ez az igazság vitatás és bizonyítgatás által lehet nyilvánvalóvá. A Krisztus életének lehetősége felőli vitatkozás egyenesen eltakarja őt a világ szeme elől. Az elvek hangoztatása a

szégyen takargatásához tartozik. Az evangélium a maga nyilvánvaló igazságát örök fenséggel mutatta meg annak a két tanítványnak, akik vita közben nem ismertek rá a velük járó Krisztusra, de a „kenyér megszegésére“ azonnal megnyilatkoztak az ő szemeik. (Luk. 24.). A keresztyénségnek a Krisztus önmagát osztó szeretetével, valóságos életével kell az emberiség lelkiismerete elé állania, mert ez az egy igazság nyilvánvaló és megfelelőbevezetetlen.

Az Ige „képmutatás nélkül való“ szeretetet követel és azt tanítja, hogy erre az Ige iránti engedelmesség tisztítja meg a lelket. (I. Pét. 1., 22.).

Ha a keresztyénség nem képes az igazságot nyilvánvalóvá és hathatóssá tenni, ez csak azt bizonyítja, hogy nem alkalmas a szeretetre. Nem a szeretet alkalmazatlan, hanem ő. Nem tiszta a hangja, az élete, mert nem félreértés nélküli a szolgálata. Két Úrnak szolgál. Hogy a világ orvosa lehessen, meg kell szabadulnia a világtól s egyedül Isten Igéjének kell engedelmeskednie. Ez a föltétlen engedelmesség az egyetlen Úr szeretetének ellenállhatatlan kisugárzójává tenné. Állami és társadalmi rendek, hatalmak, érdekek és terrorok uralma alól a keresztyénségnek elszántan függetlenítenie kell magát. Megszégyenítő ítélet reánézve, hogy az állam és a társadalom, csak mint a világi törvény és rend szolgáját ismeri és becsüli. Mivel az evangélium adja azt a mértéket, melyhez a világ rendjének alkalmazkodnia kell és nem megfordítva, nem csoda,* sőt szomorúan természetes, hogy a világot szolgáló keresztyénségnek hitele magában az állami és társadalmi rendben is le-

járóban van, a laikus állam kezd feleslegesnek és drágának tartani a lelki rendőrséget, mely nem tudja kellően megfélemlíteni és kordában tartani a „felvilágosult” tömegeket, viszont az uralkodó társadalmi rétegek is megkezdték a keresztyénség takarékosági leépítését, mert frazeológiájukban most már a keresztyén jelszavak másodrendűekké váltak. E megszegyenítő rabszolgaságból nemcsak azért kell a keresztyénségnek kitépnie magát, mert ez a szerep méltatlan hozzá, hanem magának a társadalomnak érdekében is, amely a prófétai igehirdetés és a szeretetszolgálat szabad tevékenysége nélkül ostoba felfuvalkodottságába és szívtelen önzésébe belehal.

A keresztyénség az evangélium által a Szeretet Imperiumának megvalósítója és ennek az imperiumnak olyan nyilvánvalóvá kell általa lennie, hogy senkise védhesse meg magát vele szemben, se szegény, se gazdag, se úr, se szolga, akinek ez a világ minden. A keresztyénségnek ismét oda kell jutnia, hogy Pál apostollal mondhassa: „Ha mégis leplezett a mi evangéliumunk, azoknak leplezett, akik elvesznek.” (II. Kor. 4., 3.).

*

A kérdés most már az, hogy miféle imperiuma van a Szeretetnek? A Tőke és a Fegyver imperiumával szemben lehet-e úgy beszélni róla, mint valóságról? Először: ez az imperium nem intézményes, hanem egyéni. Az evangéliumi szellem ellenemond annak az egyházi magyarázatnak, hogy Krisztus, amikor a „kösziklára” alapította egyházát és neki adta a „kulcsok” hatalmát, a szeretetet földi intézménnyé tette, azzal a kötelezés-

sel, hogy a világ analógiájára uralkodjék a lelkek felett, sőt a világi imperiumok feladatát is ő határozza meg és irányítsa. Ezt nem mint felekezeti kérdést tekintem, hanem mint olyan tendenciát, amely bárhol fordul is elő, mereven ellenkezik az evangélium szellemével.

A szeretet evangéliumi imperiuma nem kevesebb, hanem más, mint bármely földi imperium, amiből az következik, hogy a világi analógiákhoz való alkalmazása csak korlátozhatja és meghamisíthatja. Ezért az egyházat semmi esetre sem szabad olyan szociális intézménynek tekinteni vagy állítani, mint amely külön területet képez a szociális kérdések saját körében és módján való megoldására. A világban élő és számtalan viszonylatban álló embereknek ez a kiszakítása és intézményes elkülönítése egyenesen megfosztja az evangélium Lelkét attól az isteni igényétől, hogy mindenkié lehessen és pedig olyan körülmények között, amilyenekben az emberek vannak és bárhol, ahol vannak. Minden lélek útjává lehet annak, hogy Krisztus szeretete rajta keresztül bevonulhasson az életbe és világba. Ahány egyéni lélek van, annyi létmódja is van a Szeretet imperiumának s tényleg csak annyi realitása is, ahány egyéni lelket meghódított. Figyeljük meg, hogy Krisztus semmiféle intézményes megoldást nem alkalmazott, hanem egyenesen és kizárólag az egyént állította döntés elé, egyéni nyomorúságát gyógyította meg, egyénileg tette a maga imperiumának, az Isten Országának tagjává és ami a fő, egyéni paranccsal küldötte más egyének meghódítására. Ez a Szeretet imperiumát nem kisebbitette, hanem végtelenül kiterjesztette és megsok-

szorozta. Csakis ez teszi lehetővé, hogy az evangélium minden ad hoc, idői, átmeneti, intézményes megoldás szükségképpen elavuló kísérlete helyett magát a lelkületet plántálja az egyénekbe, akik e lelkület hatalmával minden korban és minden változó feladatban a megoldás kulcsát, örök lehetőségét bírassák.

Mindez nem jelenti azt, hogy a keresztyénség, mint egyházi közösség, a maga tagjainak szociális szükségait és feladatait mellőzheti, hanem csak azt, hogy ő maga nem szociális rend és kategória, hanem szeretetközösség, melyben a tagokra, mint egyénekre koncentrálódik minden tevékenység, hogy mint a szeretet erőközpontjából, az egyházból tagjain át kisugározhassék Krisztus élete mindenüvé, ahol a tagok mint az állami és polgári életrend legkülönbözőbb tevékenységű részesei élnek és munkálkodnak. Ebből következik az evangéliumi keresztyénségnek egy olyan aktuális missziója, melyet csak ő végezhet el, de amelyet el kell végeznie, mert a világkatasztrófa egyik legfőbb okát szünteti meg vele. A kollektívizmus mániájával szemben, a diktaturák, terrorok, tömegimádatok e borzalmas századában meg kell védelmeznie az egyéniség valóságát, öncélúságát, szabadságát. Azt mondják, hogy a keresztyén igehirdetés a ma emberéről lepattan, mint a gyöngye nyíl, amelynek nincs átütő ereje. Álljon csak az igehirdetés és a szeretetmunka valóságos evangéliumi lélekkel és bátorsággal szembe ezekkel a tömegbálványokkal és melléje az elnyomorított egyéniségnek: olyan érdekes, aktuális és hatékony lesz, hogy őrzöngeni fog körülötte a zsarnokság valamennyi istensége. Az evangéliumnak a tömeg

nem létezik. Az evangélium az egyénnek szól. De az egyének keresztül, mindig csak személyes meggyőződésből, minden imperiumnál hatalmasabban.

Másodszor: ez az imperium nem materiális, hanem lelki. Ismeretes az a frázis, hogy Krisztus volt az első szocialista. A szociáldemokrácia nagy elégtétellel mutatott rá, hogy proletár volt, kizsákmányolt, elnyomott, a gazdagok ellensége, a szegények barátja. A vagyon előtt bezárta országa kapuját. Mindebből az következne, hogy az öskeresztyénség gazdasági forradalom, proletármozgalom volt. Kétségtelen, hogy az evangélium élesen rávilágított a gazdagság lelki veszélyeire, de viszont a materiális javakat annyira semmibe vette, hogy az egész világ bírását haszontalannak nyilvánította, ha az a lélekben kárt tesz. Az öskeresztyén kommunizmus a lélek útjából akarta a nehézségeket eltávolítani, s nem a javak elosztása, hanem teljes jelentéktelenné tétele volt a célja. Krisztus egyenesen elutasította, hogy az örökség kérdésében döntsön, de a telhetetlenséget kárhoztatta. Pál apostol azt mondja, hogy akik élnek a világgal, úgy legyenek, mintha nem élnek, mert elmulik e világ ábrázata. (I. Kor. 7:31.)

Jellemző, hogy a „skéma“ szó, mely ábrázatnak van fordítva, szociális viszonylatban államformát és társadalmi rendet jelent. Így hát az evangélium az emberre nézve közönyösnek tartja, hogy milyen állami, társadalmi rendben és milyen gazdasági helyzetben él. Ezek mulandók, maradandó értéke csak a léleknek van. De nem közönyös az evangélium szempontjából az, ami a szociális életrend lelki hátterét és következmé-

nyeit illeti. Az evangélium nem anarchia, természetesen és szükségesnek tartja az emberi élet rendjét. Ennek formáit nem szabja meg, tartózkodik minden intézményes beleavatkozástól, a gazdasági, politikai és szociális impériumot magára nézve egyenesen sátáni kísértésnek tartja, melyet Krisztus elutasított magától. De viszont a szeretet szellemét és parancsát hozzá minden társadalomba s ezzel mindeniket megítéli. Mértéke alatt az a jó szociális rend, amely a szeretet lelkét szabadon engedi kiáradni. Az evangélium nem kapitalista és nem szociálista, nem polgári és nem proletár, nem az uraké, de a szolgáké sem, nem családi, ha a család önzést jelent és családi, ha a család Isten atyaságának, országának modellje, nem nemzeti, ha ez szovinizmust jelent, nemzeti, ha a nemzet lelki értéket jelent, semmi és minden: az örök jó lehetősége, az isteni életparancs képviselője mindenütt. Az pedig lelakiségből következik és magától értetődik, hogy minden ki-
zsákmányolásnak, telhetetlenségnek, elnyomásnak, igazságtalanságnak, bosszúállásnak nyílt és megalkuvás nélküli ellensége. Ha a keresztyénség az evangélium lelakiségét teljesen fölöltözi, akkor feltétlenül aktuálissá válik lelki impériuma e világban, csak legyen bátorsága és hite hozzá.

A Szeretet Szimfóniája (I. Kor. 13.) csodálatosan énekli meg ezt a hatalmat. Egyedül ez a lelki impérium képviselheti a társadalmi rend egyensúlyát és isteni arányosságát, mert a szeretet „nem cselekszik éktele-
nül”. Élő tiltakozás az erőszak ellen, legyen az forradalom, vagy terror, fehér, fekete, vagy vörös. Éktelen

minden cselekedet, amely a szeretet hiányából fakad. Krisztus isteni szelidsége az ő öröksége, a hősi szelidség, mely a legnagyobb hatalom. Visszfénye ma ott ragyog Gandhi szabadságharcának erőszak nélküli erejében. Nem szégyen, hogy nem az európai keresztyén államok fegyvere? És lehetne-e így, ha a keresztyének lelki szolidaritása azon a sok millió nagy és kis pozíción, ahol az egyház tagjai vannak, egyszer hatalmas tiltakozással megzendülne? De „a szeretet hisz.” Mégis ő a letéteményese az ember jövőjének, mert hiszi, hogy az ember lélek. A szeretet ennek a hitnek gyümölcse. A szeretet az a kategória, melyben a lélek felismeri a lelket, az ember az embert, mint Isten gyermekét. A gyűlölet testi, a szeretet lelki. És „a legnagyobb.” Mert ami nem szeretet, az készületlen, éretlen, torz, gonosz. Megoldás csak a szeretetben van.

Harmadszor: ez az impérium nem humánus, hanem krisztusi.

Bármennyire erőszakoltnak lássék is első pillanatra ez a megkülönböztetés, a döntő mégis ez a keresztyénségre nézve. Világunk katasztrófális állapotát a humánus megrendülése jellemzi. Mi az oka ennek? Az az egyetemessé vált megrendítő tapasztalás, hogy az ember nem elég önmagának. Ebből következik a humanisztikus kultúra csődje is. Az önmagából kiábrándult embernek pedig csak két lehetősége marad: maga alá szállani, vagy maga fölé emelkedni. A humanizmusnak pedig az a gyöngesége, hogy a maga alá süllyedéstől nem tudja megtartani, a maga fölé emelkedésre pedig nem tudja fölszárnnyazni az embert.

A humánizmus programja: a szabadság, egyenlőség, testvériség, vagy rövidebben az „általános“ emberszeretet hazugságnak bizonyult. Nem sikerült az embert általában szeretetreméltóvá tennie s minthogy szeretni „általánosan“ nem is lehet, e program vagy puszta szó, vagy egészen egyebet takaró álarc lett. Több, mint két évszázaddal a humánus programjának forradalmi megfogalmazása után az emberiség szabadság helyett porigalázó szolgaságban él, egyenlőség helyett türhetetlen megkülönböztetések szakítják szét s az embertestvériség úgy hat, mint a legarcátlanabb gúnyolódás. De ezt meg kell értenünk. Az emberi természetből, mely hitvallásunk szerint „Isten és felebarátaink gyűlölésére“ hajlandó, egyéb nem származhatik. Ez a humánizmus ma már utálatos báránybőr, amelybe a puszta emberi természet farkasa bújt, hogy széttépje azokat az ostoba bárányokat, akik még felülnek neki.

A humánisztikus emberszeretet erőtelenségét és ürességét az indokolatlansága magyarázza, amit úgy is mondhatnánk, hogy a hitetlensége. Nem lehet tényezője az életnek, mert nincs igazi tárgya.

Az evangéliumi szeretet indokában más. Ezt az indokot kell fölszabadítani, hogy az álevangéliumot meg lehessen különböztetni a valóditól. Az igazi szeretet indoka emberfeletti. Az ő indokolásában az emberek csak egy szempontból lehetnek egyenlők: ahogy nyomorúságukat az isteni szem látja. Szabadságuknak csak az az egy valódi értelme lehet, hogy önmaguktól szabadittassanak meg. Testvérek pedig csak azok lehet-

nek, akiknek Atyjuk van. A szeretet kapcsolata szükségképen Istenre utal, mint indokára és tárgyára. A humánus valami olyant keresett az emberben, ami nincs meg benne, de ami nélkül nem élhet meg. Az evangéliumnak az a nélkülözhetetlen és csak az emberiség végzetes romlására mellőzhető döntő jelentősége van, hogy az emberi társadalom életéhez ő adja az egyedül szeretetre méltót: Krisztust, mint lelkiületet, jellemet és életet.

Nem lehet azt mondani, hogy az ember ezt az igazán és egyedül szeretetreméltót képtelen fölismerni. Ellenkezőleg: azonnal fölfogja és kénytelen előtte meghódolni. De amíg indokát öntudatosan nem tette sajátjává, az a csüggesztő érzése van, hogy a szeretet tényei csak elszórt tünetek e világban, fellobbanó és megint kialvó lángok. Ebből származik az a pesszimizmus, hogy ebben a világban, ahol a rossz magától nő, és pedig oly sűrűn és gyorsan, mintha húznák, a jónak nincs jövője, mert az a legritkább jelenség. Az evangélium azonban arravaló, hogy megbizonyítsa: a Szeretet nem tünet, hanem érintkezés egy másik világrenddel, amely a lelkeken át képes behatolni, meggyökerezni és elhatalmasodni e világban. Ez a lelki utakon elterjedő krisztusi impérium nem utópia. Az utópia a humanizmus elmélete volt, mely a pusztá emberi természetből remélte fölépíthetni az emberiség jobb jövőjét. Valódi utópia, mert ezt az emberek közötti különbségek eltörlésétől várta és ezt lehetségesnek hitte. Az evangélium ezt az egyenlőséget teljes realitással tagadja. Hogy ne legyen senkise szegény, hogy a nyomor vég-

leg megszűnjék, ez nem evangéliumi célkitűzés. Krisztus azt mondja: a szegények mindenkor veletek lesznek. A megoldást nem abban keresi, hogy társadalmi és vagyoni állapotában legyen a szeretet impériumának tagja, amelyben van, ahová helyeztetett. Az utópiák az ellentétek kizárásával az életet magát állítanak meg, míg az evangélium az emberek közötti különbségeket világrendi tényezőnek tartja, és pedig egyenlően alkalmasnak arra, hogy bennük a szeretet épen a sajátos gátak és veszedelmek fölött győzedelmeskedjék. Társadalmi és vagyoni helyzet azt jelenti, hogy az ember végzetes lehetőségek között él, melyekben a helyzettel való visszaélés kísértése gazdagságban vagy szegénységben egyformán elbukással fenyegeti, de amelyekben a szeretet lelke által egyformán győzedelmes lehet. Krisztus nem azért jött, hogy jogviszonyokat szabályozzon, hogy a javak elosztásának kulcsát megállapítsa, hogy a társadalmi különbségeket intézményesen eltörölje. „Ki tett engem közöttetek bíróvá, vagy osztóvá?” Ő nem közöttünk, hanem felettünk áll, hogy bennünk valósítsa meg azt a lelkiületet, amelyből kérdéseink megoldásának igazi lehetősége fakad.

Természetes, hogy a Szeretetnek ez a lelke a szeretet munkáiban mutatkozik meg. Igaz, hogy már sokszor rámutattak: a szeretetmunkásság képtelen megoldani a szociális problémákat. Én többet mondok. A keresztyén szeretet munkáival a szenvedés nem fogyott, hanem hatványozottan nőtt. De miért? Mert a Szeretet láttatja meg a nyomort. Az a hivatása, hogy kihívja a bűnt és bajt, ami mindenütt lappang és pusztít a vilá-

gon. A legnagyobbat azzal cselekszi, hogy a maga elégtelenségét mutatja föl a rettentően felhalmozódott nyomorral szemben. Ezzel képviseli Isten vádját az emberi társadalom ellen, amelyben még ma is lehetséges ilyen szociális helyzet, a Krisztus eljövetele után két évezreddel. Krisztus sok betegséget gyógyított meg és sok szenvedést törölt el isteni jótéteményeivel, de magát a betegséget és a szenvedést meghagyta. Kihívta és megmutatta a bajt, feltárta a gyógyítás lelkét, de a munkát nem végezte be, átadta tanítványainak, és pedig „a Föld végső határáig“ és „a világ végezetéig.“ Csodáiban a Szeretet isteni impériuma esetenként nyilvánult meg, de teljességében akkor, mikor elégtelennek nyilvánította magát azáltal, hogy meghalt a Kereszten. Ez volt a Szeretetnek a világ elleni leg-hatalmasabb vádja, mely a bűnbánat és az új élet végtelen egyéni sorozatát indította meg.

A szeretetnek ezzel a vádjával élni és munkálni a világban az első és legfontosabb küldetése az evangéliumi keresztyénségnek. Ez minden társadalmi megalkuvással és azonosulással végleges szakítást jelent, hogy a szociális megújulás valódi forrásává lehessen. Ebből következik az élet minden fórumán a Szeretet bátor intelme, hogy másképen kell élni, ha az ember élni akar. És végre a keresztyén élet önmagában hordott és kisérgázott reményteljes ígérete: hogy lehet is másképen élni.

Ebben a vádban, intelemben és ígéretben a Szeretet valóságos hatalma nyilvánul meg a humánus ál-

evangéliumával szemben, amelyben csak szó és ábrák volt a szeretet.

Lehet, hogy azoknak, akik egyetemes, gyors, intézményes megoldást sürgetnek, az evangélium e szociális üzenete kevés.

De azzal a többel, ami hiányzik belőle, az evangélium sokkal kevesebb volna, mint a mi. Nem követelhet és nem adhat többet, mint ami a legtöbb: igazi keresztyéneket.

III.

EVANGÉLIUM ÉS EGYHÁZ.

A társadalmi életben és a kulturában megmutatókozó ember-válság a keresztyénséget el nem némítható kérdésekkel, legtöbbször vádakkal figyelmezteti mulasztásaira, hibáira, felelősségére, melyeknek gyökere mind abban van, hogy a keresztyénség a tiszta és igaz evangéliummal való azonosságát feladta s vagy magára hagyta, vagy kiszolgáltatta a végzetébe rohanó világot. Kétségtelen, hogy ezek a vádak magát az evangéliumot egy pillanatra sem érinthetik, hanem csak a keresztyénséget, amennyiben nem evangéliumi. Most kifejezetten arra a vádra akarom irányítani a figyelmet, amely a keresztyénséget, mint egyházat éri és itt is megszűkítem a kérdést arra, mivel vádolja az egyházat az embereknek az a része, amelyik nem szakított végleg vele, amelyik, legalább félig-meddig az egyház tagjának mondja magát és vár valamit tőle. Úgy is mondhatnám, hogy most arra a meghasonlásra és bomlásra akarok rámutatni, amely magában az egyházban, az egyház tagjai között mutatkozik.

Ez a meghasonlás és bomlás tagadhatatlan. Az egyház-tagságról való felfogás és annak következményei

rendkívül figyelemreméltóan dokumentálják ezt. Általános tünet, hogy az emberek nem áldozni akarnak az egyházért, hanem követelésekkel állanak vele szemben. Nem reális valóság és nem igazi érték számukra az, amit az egyház ad. Az igehirdetés nem tud belekapni a lelkekbe s nem lesz azokban komoly, döntő tényezővé az életre nézve. Az egyháztagok életét, — általánosságban, — nem az Isten Igéje irányítja.

Mindazáltal várakozás él a lelkekben. Ezt épen az az a vád tükrözi, amit saját megrendült bizalmú tagjai szegeznek ellene. Legáltalánosabban ismert kifejezése ennek az, hogy az egyház nem szól az élethez, közte és az élet között áthidalhatatlan szakadék tátong. Távoli, üres szavakat kongat, melyekben vagy lehetetlen, vagy egyáltalában nem aktuális követelmények hangzanak el. Igehirdetése az agyoncsépezt frázis szerint hol „magasan szárnyaló“, a mindennapi élet kérdéseit észre sem vevő hagyományos szövegek, hol „mélyen szántó“, aprólékos pepecselésbe vesző elemzések, áll. Ha végső menedékül felkeresik azok, akikkel az élet, vagy a történelem irgalmatlanul bánt, nagylelkűséget és irgalmat prédikál nekik. A nyílt hitetlenség által szorongatott és ostromolt lelkeknek szélesen és részletesen fejtegeti a képmutató farizeizmus bűneit. A földhöz verteket, kizsákmányoltakat, elnyomottakat azzal vigasztalja, hogy a megtérők mind egyenlők Isten előtt.

Azoknak ajánlja az őszinteséget, akik a hazugság áldozatai és azoknak dicséri a szeretetet, akiket a gyűlölet fosztott ki és zúzott össze. Neki nincs összezúzó vádja és ítélete a bűnös hatalmasságok ellen,

nincs irányító útmutatása az idők dzsungelében eltévedt csörtetőknek, szóval nincs szava és nincs helye a mai világban, mert csak időszerűtlen dogmái és megavult formulái vannak. Az élet egészen más! Az egyház és az élet között minden gyakorlati értékű összeköttetés megszakadt.

Erre a vádra az egyház is vádakkal felel. Nem benne van a hiba, hanem azokban, akik panaszkodnak reá. Ő Isten igéjét hirdeti és szolgálja, de az emberek „az egészséges tudományt nem szenvedhetik” és azt akarják, hogy az egyház az ő kívánságaikat igazolja. (II. Tim. 4:3—4.). Arra „viszket a fülük”, hogy a maguk vágyainak, a bosszúállásnak, sorsuk megfordulásának igazolását és ígérését hallják, mint Isten akaratát és csodáját. Ez aktuális és hatékony lenne. Ebben a kölcsönös vádban mind a két oldalon vannak igazságok is. Az egyházra panaszoló emberek büne az, hogy „a test és vér” sugallatára hallgatnak. (Mt. 16:17.). Ez a sugallat azt diktálja nekik, hogy Krisztusban a csodatevőt hívják, aki érettük egy csapással megváltoztatja a világ rendjét, anélkül, hogy nekik meg kellene változniuk. A maguk igazának csodáját akarják, mint feltételét annak, hogy higgyenek. Hajlandók hinni Krisztusban, ha ez a csoda megtörténik. Mert ha nem történik csoda, akkor a Krisztus semmi, az egyházra pedig nincs szükség. Ha a Krisztus a köveket nem változtatja kenyérré, ha nem áll bosszút az én ellenségeimen, ha nem adja vissza, amit elveszítettem, akkor miért Krisztus? És ha az egyház ezekben nem tud igazat adni és segíteni, akkor miért van egyáltalán?

Mivelhogy nekünk ezekre a csodákra van szükségünk, semmit se ad, ha ezeket nem adja.

De van bűne az egyháznak is és ez éppen abban van, hogy nem tudja képviselni, bizonyítani a másik igazságot: a lelki imperiumot a szenvedő lelkek számára. Nem árad ki igehirdetéséből és munkájából győzedelmes erővel, az élet bizonyágtételével az, hogy Krisztus nem a világ megváltoztatásával akarja a mi akaratunkat érvényesíteni, hanem minket változtat át a maga dicsőséges képére, hogy Isten akarata érvénysüljön általunk és így változzék meg a világ is Isten országává. Az egyháznak ősi hitvallásai, megszentelt szertartásai, régi intézményei vannak, — szent betűk, formák, falak, — de az élő Krisztus el van rejtve közöttük.

Az egyházból nem sugárzik ki hódító erővel az Akarat, Isten akarata Krisztusban: az élő evangélium. Ezért hiányzik ez a világban is.

Nemcsak a vakon tapogatózó lelkeknek, hanem az egyháznak is meg kell hallania a kérdést: „Ti pedig kinek mondotok engem?” (Mt. 16:15.) Mi vagyok nektek — énmagam? Bizonyára ez dönti el az egyház és a lelkek perének igazságát.

A keresztyénség egyöntetű hitvallása szerint Krisztus az egyházban él. Az őt kisugárzó evangélium az egyházhoz van kötve. Egyház nélkül, egyházon kívül Krisztus és evangélium nincs. Az Ef. 1:17—23. szerint Krisztus és az egyház között a lélek és a test kapcsolata áll fönn. Az egyház Krisztus teste, az az orgánus, amelyen át az Erő — hat, tehát van. A

Szellem-Krisztus a mi számunkra csak a saját testén, az egyházon keresztül hat, tehát van: élő, uralkodó hatalom csak ezen az organumon át lehet. Az az alapvető igazság, ami ebben foglaltatik, az, hogy Krisztus csak a maga tagjainak létező erő, Krisztus tagjai pedig csak az ő testében, az egyházban vagyunk és lehetünk.

Figyeljük meg alaposan, hogy ez mit jelent. Egy ember önmagában véve is befejezett egész, külön világ. Miért ne találkozhatna Krisztussal mindenki, mástól elkülönítve, önmagában? Miért ne lehetne az evangélium az ő egyedülálló, külön egyéniségének belső törvényévé és rendjévé? Miért ne lehetne ő keresztyén a maga számlájára, mindenkitől függetlenül? Abban, hogy életét keresztyén elvek szerint élje, miért volna szüksége az egyház tanára, szertartásaira, intézményeire, a gyülekezet közösségére?

Először azért, mert Krisztus csak egyetlenegy van, aki tegnap és ma és mindörökké ugyanaz. Ő nem külön tulajdona, nem kisajátítható zsákmánya senkinek, másfelől akik őt igazán ismerik, egyformán ismerik és szolgálják és ez egységbe foglalja, egymáshoz köti a benne hívő lelkeket. Krisztus a találkozás, az egység és nem az elválás és szétszakadás Lelke.

Másodszor, mert mérhetetlen emberi felfuvalkodottság és vakmerőség azt képzelni, hogy akárki is képes elszigetelten, egyedül, a maga semmiségében az egész Krisztust élni s a maga önkényes elgondolása szerint az ő evangéliumát képviselni. Krisztus olyan mérhetetlen nagyságú és gazdagságú energiaforrás, akinek életét csak egy egész organizmus élheti, melyben az

egyén csak sejt, rész vagy tag lehet. A kegyelmi ajándékokban, a szolgálatokban és cselekedetekben, melyeken át Krisztus élete megvalósul, különbség van (I. Kor. 12. rész); éppen úgy, mint a test egyes szerveinek eltérő, de összevágó hivatásai között; Krisztus élete különféle kegyelmi funkciókban működik, melyekben az egyének aszerint részesek, amint az nekik egyéniségük szerint adatott és sok-sok egyéniség kegyelmi adományában nyilvánul meg csak az egyik funkció is. „Avagy mindnyájan apostolok-é? Vagy mindnyájan próféták-é? Avagy mindnyájan tanítók-é? Vagy mindnyájan csodatévő erők-é? Avagy mindnyájunknak van-é gyógyításra való ajándéka? Vagy mindnyájan szólnak-é nyelveken? Vagy mindnyájan magyaráznak-é?” Az ember — egyedül csak egy sugara lehet a krisztusi fényforrásnak, de az is csak akkor, ha egységben van vele. Mert nem ő sugárzik, hanem a Nap, akitől elszakadva — ő nincs többé. Az elszakadt, elszigetelt keresztyén életnek nincs értelme, részlet, melynek éppen a magyarázata veszett el, kiszakított lap a könyvből, mely a többi nélkül csak szomorú talány. És — ami a legfontosabb — az organizmus közösségében mégsem az, mégis egész, mert: „mindezeket egy és ugyanaz a Lélek cselekszi, osztogatván mindenkinek külön, amint akarja.”

Harmadszor pedig azért, mert Krisztus élet-sugárzásának célja nem elszakadozott egyéni pontocskák megvilágítása, hanem Isten országának világossága és melege: valóságos imperium a világban. Senki sem ország önmagában. Krisztus tehát csak a maga élő, lel-

kekből organizált testében, az egyházban található meg és uralkodik, mint Isten Országa magvában, modelljében. Csak ebben az organizmusban maradhatnak a szőlővesszők az élő és életadó Tökén s az egyház nélkül keresztyénnek lenni éppen úgy nem lehet, mint tökéről lemetszett vesszőnek gyümölcsöt teremni.

A száraz vesszők élettelen halmaza természetesen akkor is csak ugyanaz, ha esetleg egyháznak is nevezik. Tagok, akik az Igét nem ismerik és azzal nem táplálkoznak, akik feleslegesnek tartják istentiszteletet gyakorolni, igehirdetést hallgatni, sákrámentumokkal élni, a szeretet munkáiban bekapcsolódni; egyéni, családi, társasági életükbe és világi foglalkozásukba hitvallásuk lelkét belevinni: ugyan kinek, minek a tagjai? Krisztusnak bizonyára nem! Még akkor sem, ha egyébként presbiterek és főgondnokok s az egyház kormányzatában és anyagi ügyeinek vitelében élénk részt vesznek, sőt ha jótékonytságot is gyakorolnak — a maguk dicsőségére.

Mert amilyen igaz az, hogy Krisztus csak az egyházban van, éppen olyan igaz az is, hogy egyház csak ott van, ahol Krisztus él és uralkodik. A lélek test nélkül, a test lélek nélkül nem élő valóság. Az egyház élő valóság, ha benne az evangélium nem betű, hanem élet. Az igazi élő evangélium: Krisztus hatalma és jelenléte az egyházban. (I. Pét. 1:16—19.). Enélkül az evangélium élettelen „mesterkelt mesék” papiros-zörgése, az egyház pedig emberi csinálmány, mindenféle érdek szolgálja és eszköze. A valódi egyház a találkozás Szent hegye, ahol a lelkek Krisztussal együtt vannak, látják

egyén csak sejt, rész vagy tag lehet. A kegyelmi ajándékokban, a szolgálatokban és cselekedetekben, melyeken át Krisztus élete megvalósul, különbség van (I. Kor. 12. rész); éppen úgy, mint a test egyes szerveinek eltérő, de összevágó hivatásai között; Krisztus élete különféle kegyelmi funkciókban működik, melyekben az egyének aszerint részesek, amint az nekik egyéniségük szerint adatott és sok-sok egyéniség kegyelmi adományában nyilvánul meg csak az egyik funkció is. „Avagy mindnyájan apostolok-é? Vagy mindnyájan próféták-é? Avagy mindnyájan tanítók-é? Vagy mindnyájan csodatévő erők-é? Avagy mindnyájunknak van-é gyógyításra való ajándéka? Vagy mindnyájan szólnak-é nyelveken? Vagy mindnyájan magyaráznak-é?” Az ember — egyedül csak egy sugara lehet a krisztusi fényforrásnak, de az is csak akkor, ha egységben van vele. Mert nem ő sugárzik, hanem a Nap, akitől elszakadva — ő nincs többé. Az elszakadt, elszigetelt keresztyén életnek nincs értelme, részlet, melynek éppen a magyarázata veszett el, kiszakított lap a könyvből, mely a többi nélkül csak szomorú talány. És — ami a legfontosabb — az organizmus közösségében mégsem az, mégis egész, mert: „mindezeket egy és ugyanaz a Lélek cselekszi, osztogatván mindenkinek külön, amint akarja.”

Harmadszor pedig azért, mert Krisztus élet-sugárzásának célja nem elszakadozott egyéni pontocskák megvilágítása, hanem Isten országának világossága és melege: valóságos imperium a világban. Senki sem ország önmagában. Krisztus tehát csak a maga élő, lel-

kekből organizált testében, az egyházban található meg és uralkodik, mint Isten Országa magvában, modelljében. Csak ebben az organizmusban maradhatnak a szőlővesszők az élő és életadó Tőkén s az egyház nélkül keresztyénnek lenni éppen úgy nem lehet, mint tőkéről lemetezett vesszőnek gyümölcsöt teremni.

A száraz vesszők élettelen halmaza természetesen akkor is csak ugyanaz, ha esetleg egyháznak is nevezik. Tagok, akik az Igét nem ismerik és azzal nem táplálkoznak, akik feleslegesnek tartják istentiszteletet gyakorolni, igehirdetést hallgatni, sákrámentumokkal élni, a szeretet munkáiban belekapcsolódni; egyéni, családi, társasági életükbe és világi foglalkozásukba hitvallásuk lelkét belevinni: ugyan kinek, minek a tagjai? Krisztusnak bizonyára nem! Még akkor sem, ha egyébként presbiterek és főgondnokok s az egyház kormányzatában és anyagi ügyeinek vitelében élénk részt vesznek, sőt ha jótékonytságot is gyakorolnak — a maguk dicsőségére.

Mert amilyen igaz az, hogy Krisztus csak az egyházban van, éppen olyan igaz az is, hogy egyház csak ott van, ahol Krisztus él és uralkodik. A lélek test nélkül, a test lélek nélkül nem élő valóság. Az egyház élő valóság, ha benne az evangélium nem betű, hanem élet. Az igazi élő evangélium: Krisztus hatalma és jelenléte az egyházban. (I. Pét. 1:16—19.). Enélkül az evangélium élettelen „mesterkéltné mesék” papiros-zörgése, az egyház pedig emberi csinálmány, mindenféle érdek szolgája és eszköze. A valódi egyház a találkozás Szent hegye, ahol a lelkek Krisztussal együtt vannak, látják

az ő dicsőségét, személyesen hallják Isten Kijelentését:
„Ez az én szerelmes Fiam!”

Csak ebből a megrendítő találkozásból, a bűnösnek a Kegyelemmel való találkozásából születhetik a „prófétai szó” biztonsága: a személyes bizonyágtételeknek az igaz hitben megegyező, hatalmas szózata, a sötétségben világító szövétnek: az élő evangélium. Az egyház az evangéliumért van: A Krisztus hatalmas jelenlétéről való személyes, de egyúttal egységes bizonyágtételért. Ez az evangélium félreérthetlenné teszi az egyházat a világban. De egyúttal olyan aktuálissá és hatalmassá is, melyet többé nem lehet azzal vádolni, hogy semmi köze az élethez. Nem lehet mindenféle egyéni és világbeli, testből-vérből fakadó akaratocskával nyafogni vagy átkozódni körülötte, hogy ezt vagy azt tegye meg, hogy miért nem tudja éppen ezt vagy azt megtenni? Jósok, kuruzslók, csodadoktorok kerülhetnek ebbe a helyzetbe: divatosak lehetnek, vagy kikacaghatják őket, hátat fordíthatnak nekik. De az evangélium élő egyháza nem az emberek akaratának szolgája, hanem maga a testet öltött Akarat: ő akarja megváltoztatni az embereket, ő hozza az élet új parancsát és a megújulás erejét. Van programja az ember számára és van felelete a világ kérdéseire. Így van, ha tényleg evangéliumot hirdet és ad, valódi Kijelentést, mely isteni szuverénitás jogán követelheti az engedelmességet, melyből élet fakad.

Élet — és nem gyakorlat! Az egyházat az tette erőtelenné és félreérthetővé, hogy benne az életből gyakorlat: az evangéliumból vallás lett. Az egyház krízise

abban áll, hogy az evangélium és a vallás között ellentét fejtett ki és hogy a keresztyénség abba a végzetes helyzetbe került, hogy a vallás nevében megtagadhatja az evangéliumot. Ugyanaz a veszedelem az, amely ellen Krisztus harcolt korának tudósaival és farizeusaival. Az evangélium azt követelte, hogy meg kell keresni azt, aki elveszett, a vallás megtiltotta, hogy a bűnös valaki szóba álljon. Az evangélium azt hirdette, hogy a gyógyítás a fontos, a vallás azt, hogy a szombatnap munkatilalom. Az evangélium szerint maga a jótétemény értékes, a vallás szerint a példaadás. Az evangélium egy mustármagnyi hitet elégnek tart arra, hogy a szeretet csodái szülessenek belőle, a vallás a cselekedetek hegyeit kívánja ahhoz, hogy bizonyítsák a hitet. Az evangélium azt hangsúlyozta, hogy a lélek tisztsága mindent tisztává tud tenni, ami kívül van, a vallás ellenben azt, hogy minden megfertőzi a lelket, amit előbb a szertartás meg nem tisztított. Az evangélium lelket, jellemet, életet jelent, a vallás magaviseletet, szokást, szabályt, gyakorlatot. Ez a kettő nem tud összeférni és kibékülni soha. A keresztyénség, az evangélium letéteményese, végzetes választást tett: a vallást választotta az evangélium helyett. Alkalmazkodott a polgári társadalom világrendjéhez. Az életből gyakorlatot csinált. Őszinteség, nagylelkűség, szeretet nem komolyan vett és követelt, nem valóságos és elsőrendű tényezők az egyház életében. Ezeknél sokkal fontosabb az, hogy az egyház a polgári világrend érdekeit szankcionálja s azoknak őrző szolgája legyen. Mi következett ebből az egyház tagjaira nézve? Mit gondolnak ők az

egyházról, a vallásról, a Krisztusról? Nem az a fontos, hogy Krisztus fölszabadító lelke éljen és uralkodjék az emberen, hanem hogy vallásos tiszteletben részesüljön, minélfogva olyan szent lesz, hogy az élet közönséges dolgaiból, a mindennapi kötelességekből, az üzletből és a szórakozásból ki kell zárni, hogy ezek meg ne szentségtelenítsék isteni méltóságát. Így jut neki — talán — egy nap, távol a világ gondjaitól, — esetleg a mi személyes részvételünktől is, hiszen elég, ha tudjuk, hogy ma vasárnap van és róla prédikálnak, — a vásárra, harcra, szenvedélyekre a piszkos hat napot kell fordítani, mert ez az élet. Nem szabad összekeverni az áhítatos, szent álmodást a valóság sívár és alávaló realitásával. Ez a vallás, a társadalmi tisztesség köpenyege, melyet a köpenyek fajtái közül leginkább a „malaclopóhoz“ lehet hasonlítani. Aztán, elismerem, jönnek olyan súlyos idők, amikor gyász, szerencsétlenség, elemi csapás, történelmi katasztrófa, gazdasági világkrízis, ördög és pokol lehetetlenné teszik az életet, mikor kell valami vigasztalás, valami csoda. Akkor — hopp! — tántorogjunk be a templomba, hátha mond valamit, hátha tesz valami csodát Jézus! — Nem tesz? Persze! Az egyház és az élet között áthidalhatatlan a szakadék! Az egyháznak nincs szava a világhoz. Az egyház idejétmúlt ócskaság, Krisztus régi jó ember volt, talán hős is, de nagy álmodó, — aki nem támadott fel.

A vallásnak azonban nemcsak köpenyegviselői és eldobói, hanem hősei is vannak. Kétségbeesett erőszakoskodók, akik kétségbeesett kísérletet tesznek annak bebizonyítására, hogy van vallásos ember, akinek a

vallás az élete, a „dolga.“ Hogy lehet a vallás élettartalom, foglalkozás? A gyakorlatok olyan megsokszorozása által, hogy azok az egész embert, az egész napot, az egész életet lefoglalják és betöltsék. Ezeknek minden ruhája fekete, minden étkezése vagy böjt vagy bocsánatkérés, hogy testi táplálékra is rászorultak; azaz a tudattal sétálnak, hogy minden pillantásukra az ördög les, hogy megkísértse őket, tehát vagy lesütik a szemüket, vagy az égre néznek; beszélgetésük mindig fölöttébb tanulságos, mert mindig tanítanak és számtalan bűneinket ajánlják figyelmünkbe; igen találékonyan hozzák összefüggésbe foglalkozásaikat a jócselekedetekkel és napjaik azon óráit, melyeket a világ fiai „üres óráknak“ neveznek és haszontalan dolgokra pazarolnak, ima- és bibliaórákká teszik. Társaságukba csakis megtért Isten-gyermekek juthatnak és csak megtért igehirdetők prédikációját hallgatják, minélfogva nem nyugosznak addig, amíg ilyenre szert nem tesznek és az eclésiában az eclesiolát meg nem alakíthatják.

Mondanom sem kell, hogy csak felületes ember nevezheti ezeket képmutatásnak. Nem, ez egy igen elszánt, komoly, önmegtagadó és nehéz küzdelem azért, hogy a vallás tényleg élettartalom, foglalkozás legyen és ne üres szó, szép frázis, takarója a hazug és önző életnek.

De abban, hogy a felületes ítélkezés feltétlenül képmutatásnak tartja ezt a kísérletet és ezért utálatosnak bélyegzi, — mégis van valami megérzése az igazságnak. Annak az igazságnak, hogy a vallás nem lehet foglalkozás, nem lehet mennyiségi élettartalom, hogy

„életnek“ — „kevés.“ Azt az élettartamot, amivé ez a kísérlet a vallást akarja tenni, nyilvánvalóan csak a munka és a játék adhatja. A gazdaság, az ipar, a kereskedelem, a hivatal, a társadalmi tevékenység, a politika, a tudomány, a művészet, az ezek által adott feladatok és örömök: ezek adnak tartalmat, foglalkozást az életnek: mennyiségi értelemben és egyuttal ezek formálják a lelki világ, a jellem alapvonásait is. Ezekből él az ember, de a vallásból nem élhet meg.

Azonban mindezek a foglalkozások, mindez az életet kitöltő tartalom — önmagában mégis elégtelen, minthogy maga az ember nem elég önmagának. Minde sokféle munkának és örömnek — épen a hozzájuk kapcsolódó szükségképeni kísértések, megpróbáltatások, csalódások, szenvedések, bukások, ellentétek, versengések, gyűlölködések ösztökéje folytán — égő szükséglete egy lelkület, egy parancsoló cél, egy föltétlen Úr, aki az embert magát maga fölé emeli, egy magasabb és örökkévaló életrend közösségébe iktatja, fölszabadítja önmagától és a világtól s boldog engedelmességgé teszi életét az egyedül szeretetre és imádatra méltó Szellem szolgálatában.

Ezt adja az evangélium. Nem azt mondja az embernek: ne légy földműves, asztalos, gyári munkás, tisztviselő, boltos, orvos, ügyvéd, nőszövetségi elnök, tanár, festő, miniszter, katona, hanem légy vallásos ember! Nem! Csak azt mondja: légy evangéliumi ember, akármi is vagy a világban. Nem azzal leszel evangéliumi ember, ha leteszed a hatalmat, amely a hivatásoddal jár, hanem azzal, ha azt a hatalmat evangéliumi lélekkel

gyakorolod! Ez a feltétele annak, hogy a vallásból ismét evangélium legyen, valóságos élethatalom, amely minden foglalkozást megszentel és amely, — a munkanélküliség szörnyű csapására gondolok! — egyedül teheti lehetővé hogy mindenkinek legyen foglalkozása.

Azt jelenti ez, hogy az evangélium ellensége és kizárója a lélek rendszeres táplálásának az Igével, az imádsággal? Hogy feleslegessé teszi a közösség gyakorlását, a szeretet munkáiban való részvételt, a keresztyén életrendet és annak külső megnyilvánulásait? Távolról sem. Csak azt, hogy ezek többé nem az életet helyettesítő gyakorlatok, hanem magának az életnek szükségszerű és természetes megnyilatkozásai lesznek.

Épen ez jelenti azt, hogy az evangélium csak az egyház élő közösségében, a Krisztus élő testében változik eleven hatalommá. Az egyház nemcsak a legfőbb, de az egyetlen organum arra, hogy az evangéliumot élni lehessen. Hitvallásai, szertartásai, intézményei, törvényei és fegyelme megkötik ugyan az evangéliumot, de ezzel védik és őrzik is azt, mint drága, évezredes edények a Lélek tüzes borát, hogy el ne ömöljön és fel ne igya a por. Hivatásuk azonban az, hogy inni lehessen belőlük, hogy fölszabaduljon ölükől a Szent-Lélek menyői Szeretetmámora.

A lelket, az evangéliumot az egyházban az Ige hordozza, az Ige pedig a betű köntösében van. Ennek a köntösnek természete hozza magával, hogy az Igéért, annak élettámasztó fölszabadulásáért az egyház örökké harcol. Két halálos veszedelem örvénye közt folyik ez a harc és mindakettő örökké fenyeget. El lehet veszíteni

a lelket a betűben: ez a betűhit veszedelme. El lehet vetni a lelket a betűvel: ez a hitetlenség veszedelme.

A betűhit elzárja Krisztust a világtól. Istenségének hatalmát nem szellemének örökkévaló munkájában és győzhetetlen teremtményében látja, hanem azokban a jelekben, melyek rendkívüliségét, páratlanságát csodamivoltukkal bizonyítják. Nem Krisztusért, hanem a csodáért kész tűzbe menni és átok alá vetni a tagadókat.

Ezzel szemben a betű elvetése azzal fenyeget, hogy a lélek is elvész vele. Az a törekvés, mely a protestantizmust a legutóbbi évtizedekig jellemezte, hogy a betűt mindenképen meg kell magyarázni, az evangélium megüresítésére vezetett. Azt hangoztatták, hogy az evangélium szelleme csak úgy szabadulhat fel, ha szét-törjük a betűk bilincseit. Az allegóriákat, képeket, a lelki igazságok érzéki burkait, melyeknek betűszerinti értelme ellenkezik az ésszel, a magyarázat által észszerűvé kell tenni. Mi lett az eredmény? A betűt elvetették és az evangélium lelke köddé vált. Helyette lapos, közönséges, emberi tanítások és erkölcsi szabályok maradtak. A keresztyén élet pedig elsorvadott.

Az egyetlen lehetséges és helyes magatartás csak az lehet: ne dobd el a betűt, ne is esküdj a betűre, ne magyarázd bele azt, ami nincs benne, hanem olvasd ki belőle a lelket, amelyet hordoz. Él a egyház áldásaival és tedd evangéliumivá magadban mindazt, amit az egyház ad. Az egyház: Isten Fiának élete az Istenfiak közösségében, a hitnek azon a köziköláján, melyre Krisztus a maga Anyaszentegyházát felépítette és a

kulcsok hatalmával: a közösségbe való befoglalás és az abból való kirekesztés hatalmával felruházta.

Az evangéliumi egyház a Krisztusban kijelentett igazság élő hitén nyugvó, önmagát fegyelmező lélek- és életközösség. Az egyház tagjává semmi más nem tehet minket, csak maga Krisztus, ha az ő „kenetének” részeseivé, a maga tagjaivá tesz — hit által. (Heidelbergi Káté 32.) Az egyház a „választottak nemzet-sége” (I. Péter 2:9), akik bizonyágtételükkel, életük hálaáldozatával és a bűn feletti diadalmas harcukkal Krisztus prófétái, főpapi és királyi életének megvalósítói.

Ma az a nagy reformátori kötelesség áll előttünk, hogy az egyházat, mint az evangéliumi élet imperiumát igazoljuk a világban. Bizonyossá kell tennünk, hogy az egyház nem intézmény és nem felekezet. Óriási életében ezek a vonások csak idői létmódok, de ő maga végtelenül több és más, mint ezek. Ami az egyház mivoltát ma a legjobban, a legaktuálisabban és mégis teljességében kifejezi, Krisztus maga jelölte meg, mikor azt a Föld végső határáig terjeszkedő élő tanuk seregének nevezte. (Ap. Csel. 1:8.) Mert ezzel az egyháznak nem lezárt, álló, intézményszerű, hanem örökké mozgó, terjedő, személyes, lelki karakterét emelte ki.

Az egyháznak ezt az evangéliumi képét adta meg felülmúlhatatlan tökéletességgel a református hitvallás, a Heidelbergi Káté 54. kérdésében: „Mit hiszesz a közönséges keresztyén Anyaszentegyházról?” Felelet: „Hiszem, hogy az Isten Fia világ kezdetétől fogva világ végezetéig, az egész emberi nemzetségből, Szent-

lelke és Igéje által, magának az igaz hitben megegyező, örökéletre elválasztott sereget gyűjt, azt oltalmazza és megtartja; és hiszem, hogy ennek a seregnek én is élő tagja vagyok és mindörökké az maradok.“

Milyen életteljes, milyen aktív és megragadó ez a hitvallás! Hogy zengenek benne az életre, tetterre, harcra hívó harsonák, hogy lobognak belőle a szabadságharc zászlói, hogy lüktet benne az egység, az erő szíve és hogy sugárzik felette a győzedelmes Király dicsősége!

Ez az igazi egyház és ez az egyház kell Krisztusnak és embernek egyaránt. Mert az egyháznak az evangéliumért harcolnia kell, harcolni pedig csak hadsereg tud. Hadsereg, amelybe az egész emberi nemzetségből folyik a sorozás, a Szentlélek hívó szózatára, az Ige sorozó mértéke alatt, öröktől fogva a diadalmas végig, Krisztus uralmáért folyó óriási, személyes és az igaz hitben egységes harcra. Ez az evangéliumi egyházfogalom és egyetlen, melyből természetesen és életszerűen következik az öntudatosság, a szervezettség, a belső és külső rend, a fegyelem, az egységes munka és a hősiez szeretet-szolgálat, mint a győzedelmes élet feltételei és biztosítékai.

Abban az óriási ember-krízisben, mely a mai egész társadalmi és kulturális életet összeomlásba sodorja, a Krisztus egyházára olyan misszió vár, amely minden eddigi megbizátását messze felülhaladja. Nem lehet többé a világtól menekülő hajótöröttek csöndes aziluma, nem lehet összeroppanó emberi rendszerek eszköze és igazolója, hanem az Antikrisztus ellen szervezetten és felfegyverzetten • fölvonuló, egyetlen parancsszóra

együttharcoló hadserege kell hogy legyen Krisztusnak a Föld végső határáig. Meg vagyok győződve felőle, hogy az idők kohójában új reformáció ég ki a pusztuló salakból, mely végre igazán és egészen az evangélium szívéig visszahatolva, Krisztus egyházát alkalmassá fogja tenni arra, hogy a „kétélű éles karddal“ kezében eldöntse a harcot, melyet az ember ellen, de az emberért kell vívni. Ma az egyházban sok minden megvan, de hiányzik az, ami a kor döntő tényezőjévé tehetné: a lelki, evangéliumi értelemben vett katonai szellem. A pedagógiai és pásztori szellem, az adminisztrációs és liturgikus szellem elhomályosították az evangéliumban elsődleges, eredeti katonai — lelkiületet. Állóvá, merevvé, intézményessé, passzívvá tették az egyházat, mely a rohanó világban nem tud az eseményeken úrrá lenni. A menetelő, hajlékony, átkaroló, aktív, fegyelmezetten és engedelmesen célbatörő, parancs alatt együtt működő, magát odavető és hősi katonae gyház, a Krisztus hadserege az, amivé az egyháznak át kell szervezkednie. Nem szabad allegóriát látnunk Pál apostolnak a Krisztusért való táborbaszállásáról és fegyverkezéséről szóló nagy behívójában. (Ef: 6:11—18.) Ellenkezőleg! Meg kell értenünk, hogy a katonaságot és a háborút nem a fegyverek mibenléte, hanem a háború lelke, a katonai lélek teszi. Az Ecclesia Militans a mai idők követelménye és ez az egyházi élet teljes mozgósítását parancsolja.

Az egyháznak a maga hamis békességét, melyet a világgal kötött, ezt a mindkét felet megrontó megalkuvást föl kell bontania. Nem szabad békében hagynia az

embert, aki megbékült a benne lakó állattal és feladta a lelkét. Krisztus az evangélium rádiójával kiált bele a békébe: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy békességet bocsássak a földre; nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak, hanem hogy fegyvert!” (Máté 10:34.) „Azért jöttem, hogy e világra tüzet bocsássak: és mit akarok, ha az immár meggerjedett?” (Lukács 12:49.) Ez a két szó: evangélium és egyház, a Lélek felszabadító háborújának indulási parancsa az egyházhoz és hadizenet a világnak.

A református értelmiség
lapja a

KÁLVINISTA SZEMLE

Szerkeszti: Dr. Kovács J. István.

Előfizetési ára egy évre 10 P.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest,
IX., Kálvin-tér 8.

Az új református nemzedék
lapja a

REFORMÁTUS DIÁKMOZGALOM

Szerkesztik: Zeitler Rudolf és Széles László.

Előfizetési ára egy évre diákoknak 3.20 P
nem diákoknak 4.— „

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, IV., Múzeum-körút 37., II.

Kérjen mutatványszámot.